

אורית: הלכתי לפגוש את **חנניה שחור**, לשעבר מנכ"ל ה"חברה קדישא קהילת ירושלים", שאותו אני מכירה כבר עשרות שנים. אבל מסתבר שאף פעם לא ידעתי כיצד הגיע לעסוק בקבורה. שוחחנו מעט על כך שהעיסוק בקבורה הרבה פעמים עובר כמסורת מדור לדור בתוך המשפחה ושאלנו את עצמנו באיזה אופן הוא משפיע על הילדים שלנו. אבל בעיקר דיברנו על הפרויקט המדהים שחנניה יזם וביצע שהוא גולת הכותרת של הקריירה המפוארת שלו. אני מתכוונת למנהרות הקבורה שנחצבו בתוך הר המנוחות בירושלים. האזינו וגלו כיצד נולד הרעיון ומה הייתה הטכנולוגיה החדשנית שאפשרה אותו.

אתם מאזינים לפודקאסט "**סוף הדרך**", אני **אורית מסמי** ואני יועצת לתכנון פרידה מהחיים, מלווה משפחות ברגעים הקשים של פרידה מאדם אהוב ומסייעת לבני המשפחה להתמודד עם הקשיים של אחרי פטירת יקירם.

בפרקים הבאים אתן לכם הצצה לעולם המרתק של הקבורה היהודית בישראל ובעולם. ביחד נגלה עולם מופלא המכיל מסורת, חדשנות, יצירתיות, אדריכלות והיסטוריה. נפריך דעות קדומות, סטיגמות ואגדות אורבניות וניחשף לרגישות של האנשים שזהו תחום העיסוק שלהם. בין השאר, תוכלו להאזין גם לשיחות העוסקות בנושאים הכואבים שאנחנו בדרך כלל מעדיפים לא לחשוב עליהם ולא לדבר עליהם. לפעמים בגלל הפחד הבסיסי שטבוע ברובנו שהוא הפחד מהמוות.

תוכלו להמשיך לעקוב אחריי בדף הפייסבוק – **אורית מסמי** ובאתר האינטרנט – **מוצאים מנוח**.

האזנה נעימה.

< מוזיקה >

אורית: **שלום חנניה, מה שלומך?**

חנניה: טוב תודה, ברוך השם, הכל בסדר.

אורית: **ספר לי, איך הגעת לתחום הזה של קבורה?**

חנניה: וואו (צוחק) זה זורם בדם, לכן עשיתי את הוואו הזה. קודם כל, נולדתי למשפחה של יוצאי גרמניה המכונים "יקים" ויש לנו מסורת משפחתית כתובה של 7 דורות מעליי שכל אחד בכל דור היה קשור לחברה קדישא. ז"א, אני כבר דור שמיני ויש לי בן אחד שמשרת בצבא ביחידת הקבורה, הוא כבר דור תשיעי שקשור לנושא החברה קדישא. זכינו ברוך השם להתעסק באותה מצווה חשובה שנקראת גמילות חסד של אמת.

אני נולדתי לאבא שהיה ראש ענף קבורה ברבנות הצבאית, היה סגן אלוף ברבנות הצבאית.

אורית: **מה היה שמו?**

חנניה: סגן אלוף דב שחור. הוא התחיל דרכו בתור דב שוורץ, אבל נסע במסגרת שליחות של מדינת ישראל בתקופה של קום המדינה כשבן גוריון היה ראש הממשלה ובן גוריון חייב את כל השליחים לעברת את שמם, להפוך את שמם משם לועזי לשם עברי ונולדתי כחנניה שוורץ. בהיותי בגן הילדים קמתי בבוקר ואמא שלי אומרת, "מהיום קוראים לך חנניה שחור, זה כבר לא חנניה שוורץ". זה כמאמר מוסגר.

בכל אופן, גדלתי לתוך אווירה כזו של חברה קדישא. הנושא של טיפול בנפטרים ושל גמילות חסד של אמת היה נושא שבבית שלי העלו אותו על השולחן. זה נושא שברוב הבתים לא מעלים אותו על השולחן, זה לא נושא לשיחות סלון. ובכל זאת אצלנו בבית ראו כשליחות את העניין של גמילות חסד של אמת. ובמסגרת אותה שליחות גם דיברו לא פעם ולא פעמיים.

אבל מכיוון שאבא שלי ז"ל התעסק יום יום בנושא הזה של חללים, אני זוכר כמו היום כשהייתי ילד בכיתה ז' במלחמת ששת הימים, כמות החללים לא הייתה גדולה, אבל בכל זאת הרישום, התיעוד של כל מה שקרה בשעת הקרב או במקום נפילת החללים היה לא כ"כ מסודר כי בכל זאת המדינה עוד לא הייתה בנויה בצורה כ"כ מסודרת וגם האמצעים הטכנולוגיים של צילום, טביעת אצבע, לא היו כ"כ מפותחים כפי שהם היום.

אצלנו בבית התקיימו המון תחקירים עם כל מיני חיילים ומפקדים שהשתתפו בקרבות שונים והיו מתארים בפני אבא שלי את השתלשלות הקרב, את מקום הימצאו של כל אחד ואחד מהחללים עד הפרט הקטן ביותר. נניח אם מצאו בטנק שני חללים, אז החברים היו מדווחים מי היה הנהג ומי היה הטען או איפה היה באותו רגע הקשר או מפקד הטנק. ע"י חיבור של כל מיני נתונים יכלו לבנות תיק חלל ולזהות את החללים. את הדברים הללו אני זוכר בתור ילד שהתקיימו אצלנו בבית. כך שהנושא של קבורה גם קיבל את העוצמה ההלכתית, שליחותית במסגרת האווירה המשפחתית וגם הנושא הטכני, תפעולי קיבל הרבה ידע אצלי כילד מחיי היומיום שהייתי קרוב לאבא שלי.

אורית: זה מעניין מה שאתה אומר, כי לאורך השנים שמעתי הרבה מאנשי קבורה שהמסורת הזאת עברה במשפחה. באמת אתה זוכר בתור ילד את עצמך שומע את התכנים האלה בבית? זה ממש דובר בבית?

חנניה: ממש כך. זה באמת נשמע מוזר לאנשים שבאים מאווירה אחרת, אבל זה היה ממש כך. בבית דיברו על נושא חברה קדישא. מעניין אותי לדעת מה הילדים שלי היו אומרים היום אם הייתי שואל אותם על מה דיברו אצלם בבית?

אורית: גם אני שואלת את עצמי את השאלה הזאת.

חנניה: אבל זה נעשה בעוד כמה שנים טובות. אבל אני בהחלט יודע ומרגיש זוכר שאצלנו בבית הנושא של טיפול בנפטרים היה גמילות חסד של אמת שהיינו צריכים לתת את כל יכולותינו על מנת להגיע ולבצע את אותה מצווה חשובה כי זה אחד מהדברים שאין להם שיעור.

אורית: אז אתה עצמך, איך הגעת לעסוק בזה?

חנניה: בשלב מאוחר יותר חשבתי על האפשרות של ללכת לשרת בצבא במסגרת יחידת הקבורה של הצבא בגלל הייחוס המשפחתי שלי, אבל הדברים התגלגלו קצת אחרת. הייתה תקופה שישבתי ללמוד בישיבת כפר חסידים. היה שם יהודי בכווילל של הישיבה שהיה חייל מילואים של אבי זיכרונו לברכה. באיזשהו שלב ביום שישי בצהריים נפטר אדם גלמוד בכפר חסידים והוא היה אחראי על החברה קדישא בכפר חסידים, אותו אברך כוויילל.

הוא אמר לי "תשמע, אתה בחור צעיר אבל אני יודע שזה התחום שלך. אתה רוצה ללמוד איך עושים טהרה? אני צריך עכשיו לעשות טהרה וחסרים לי אנשים".

אורית: בן כמה היית?

חנניה: בן 18.

אורית: וואו צעיר.

חנניה: צעיר. "האם אתה מוכן ללמוד, לעבוד?"

עניתי לו "בשמחה, אני מחכה לרגע, איפה היית עד עכשיו?"

ובאמת אני לא אשכח את אותו יום שישי בצהריים שלימד אותי פעם ראשונה הרב אדלר ואני חייב לו על זה הרבה זיכרונו לברכה. הוא לימד אותי הרבה בתחום הזה של טהרה ואיתו התחלתי ללמוד את עניין החברה קדישא. בשלב מאוחר יותר הוא הוציא איזה ספר ועבדנו עליו ביחד גם תקופה קצרה. הנושא הזה של חברה קדישא כבר ממש דגדג לי באצבעות, אבל כשסיימתי ללמוד בישיבה התגייסתי לשירות בנח"ל. במסגרת השירות בנח"ל והייתי חייל קרבי, לא יכולתי להגיע ליחידת הקבורה של הרבנות הצבאית, שירתי ביחידה קרבית.

אבל כשהשתחררתי מהצבא, השתחררתי עם פרופיל נמוך יותר ואז התחלתי לפעול על מנת להגיע לרבנות הצבאית. אמנם הגעתי לרבנות הצבאית בגיל 22 כחייל מילואים ובמסגרת אותה פעילות כחייל מילואים התעסקתי המון, המון, המון בענייני קבורה.

אורית: העובדה שנחשפת בגיל כ"כ צעיר לפעולה של טהרה שזה ממש לא מובן מאליו, מה שספגת בבית הכין אותך לזה?

חנניה: נפשית בוודאי ולא רק שהכין אותי לזה, אני יודע שהנחלתי את זה הלאה גם לילדיי. כי בני שמשרת בצבא, הוא היה עדיין בשירות סדיר, עוד לא בשירות מילואים במסגרת ההסדר. הוא נלקח ע"י יחידת הקבורה בהמלצתי לעזור להם במלחמת שלום הגליל וליווה אותו אז מפקד האתר שם, סגן אלוף יעקב רוז'ה שהוא איש מספר 1 בתחום הזה וממש ליווה אותו יד ביד והסביר לו. הבן שלי נחשף אז למראות קשים ביותר וברוך השם, יצא בריא בנפשו ובגופו אחרי תקופה לא קלה של נפילה בגיל צעיר מאוד במסגרת שירות סדיר, לא מילואים לתחום הזה של טיפול בחללי מלחמה. שמחתי כי אותה עמידה איתנה ונחושה לבצע את המצווה של גמילות חסד של אמת עם הקדושים שחירפו את נפשם בשביל כולנו במלחמת שלום הגליל הייתה בוודאי נדבך מאוד חשוב בבניית העתיד שלו וגם בבניית התחושה שהוא מבצע מצווה למרות כל הקשיים שכרוכים במצווה הזו.

הוא הפיץ את זה באותה תקופה הלאה לכל מיני חברים שלו שעמדו המומים ומשתאים וכפי שמקובל בתקופה של חירום, יש כל מיני מפעלים, חנויות וספקים שתורמים לחיילים כל מיני דברים. הוא בא לכמה אנשים ואמר "תשמעו, אנחנו אנשים שעומדים מאחורי הקלעים, אף אחד לא מכיר אותנו, אף אחד לא יודע מי אנחנו, אבל תאמינו לנו, העבודה שלנו מאוד קשה".

בשניה הוא פתח דלתות של כל מיני מקומות והחבר'ה פתאום קיבלו מתנות ודברים שהעלו את המורל לכולם. למרות שהוא עצמו היה חלק מאותם אנשים שטיפלו בחללים, המורל שלו גרם לזה שגם אחרים יעלו את המורל ואני ממש שמח על זה שהצלחנו הלאה להנחיל את אותו רצון ואותה חשיבות של מצוות גמילות חסד של אמת.

אורית: זה בהחלט מעורר השראה. אולי זה נראה לך מובן מאליו, אבל אני לא בטוחה שהרבה מהמאזינים שלנו היו רוצים שהילדים שלהם יתעסקו בגופות של נפטרים ובקבורה. באמת מעורר השראה. אז אוקי, ובכל זאת, איך הגעת ל"חברה קדישא קהילת ירושלים" בסופו של דבר?

חנניה: לצערי הרב, אבי הלך לעולמו בגיל מאוד צעיר, הוא היה בן 55 כשהלך לעולמו והוא ניהל את החברה קדישא פה בירושלים. אחרי פטירתו של אבי, פנו אליי מספר חברי הנהלה של החברה קדישא ושאלו אותי האם אני מוכן לעבוד בחברה קדישא, לא בתפקיד ניהולי אלא בתפקיד זוטרי, לעבוד במשרדים של חברה קדישא.

אורית: בן כמה היית?

חנניה: הייתי אז בן 24.

אורית: צעיר.

חנניה: כן, פנו אליי בגיל מאוד צעיר. והתייעצתי כמובן עם אשתי. כמובן שאשתי נתנה את ברכת הדרך. היא ידעה שזה נמצא כל הזמן בתוך תוכי ובתוך האווירה המשפחתית. התחלתי לעבוד כפקיד זוטרי בגיל 24 בחברה קדישא ולאט, לאט במשך הזמן למדתי את כל ההיקף הגדול של הפעילות שיש בחברה קדישא החל מקשר עם הנהלה, עובר לניהול שוטף של כל הפעילות שאז הייתה הרבה פחות טכנולוגית מהיום והמשך הלאה לקשר עם העובדים וכמובן לקשר עם הקהל הרחב.

כעבור 5 שנים, מונית למזכיר החברה קדישא שהייתי אז בערך בן 30. בגיל 38-39 מונית למנהל החברה קדישא ומאז עד לפרישתו, קידמתי דברים בהתאם להשקפת העולם שבה גדלתי וחונכתי. אני מקווה דברים יפים.

אורית: אז היום אנחנו מדברים אחרי שכבר יצאת לפנסיה ויש מאחוריך עשייה מפוארת. אני רוצה דווקא שתספר על משהו אולי גולת הכותרת של העשייה שלך שנעשתה בסוף תקופת התפקיד שלך וזה מנהרות הקבורה שנחצבו בהר המנוחות. איך זה התחיל? למה זה קרה?

חנניה: הנושא של מנהרות הקבורה בהר המנוחות הוא נושא שבער בעצמותי שנים רבות, רק מבחינה טכנית היה כנראה בלתי ניתן לביצוע בשנים הראשונות שבהן ניהלתי את החברה קדישא. באיזשהו שלב מדינת ישראל קיבלה פוש מאוד גדול וחזק קדימה בנושא מנהור. התחילו לבנות מנהרות לכבישים, בנו מנהרות או האנגרים מה שנקרא, בבסיסי צבא רבים. והנושא של שימוש בתת הקרקע הפך הרבה יותר נפוץ פה בארץ. ברגע שהפך ליותר נפוץ יותר נגיש, המחירים, העלויות של החפירה ירדו, הציוד היה בארץ.

ואז פנתה אליי חברה שמתמחה בנושא של חפירה תת קרקע, של חפירת מנהרות, לחברה קוראים חברת "רולצור" והסבירה לי שיש לה כרגע ציוד מיוחד באזור ירושלים והם רוצים לעשות איתי פרויקט משותף של חפירת מנהרות לקבורה תת קרקעיות. כמובן שדלקתי על הרעיון כי זה באמת עתידני, נחשב אז כעתידני לגמרי. ישבנו תקופה לא קצרה על תוכניות. לימדתי אותם והסברתי להם מה הדרישות שאני רוצה. קיבלתי מהם נתונים ומושגים מה צריכה להיות גודל של מנהרה על מנת שאנשים לא ירגישו קלסטרופוביה בתוך מנהרה, שירגישו שנמצאים באולם ולא באיזה מנהרה תת קרקעית.

סיירונו קצת בקברים העתיקים פה בארץ ישראל. בקיצור הגענו להחלטה שאנחנו הולכים קדימה. ביצענו פרויקט ראשוני לפני בערך תשע שנים של קטע מאוד קטן מתחת להר המנוחות לצורך קבורה במנהרות. מיד כשחברת "רולצור", החברה שקיבלה על עצמה ביחד איתנו לבצע את אותו פרויקט ראשוני, הפיילוט, הגענו למסקנה שהפתרון הוא פתרון טוב. גם כלכלית כי המחיר של קברים מתחת לפני הקרקע השתווה למחיר של אותם קברים בבנייני הקבורה.

ולכן גם כלכלית וגם מבחינת ניצול הקרקע זה נכון היה והתחלנו בצורה מאסיבית לבנות שלב ראשון בפרויקט מאוד, מאוד גדול. פרויקט של בניית קרוב ל-30 אלף קברים בתת הקרקע. השלב הראשון שהסתיים וכבר נמצא בשימוש כלל בתוכו כ-8000 קברים. אותם 8000 קברים היום הם קברים יפהיים. סליחה שאני משתמש במושג הזה כשמדובר בבית קברות כי אני חושב שהכבוד שאנחנו ניתן לנפטרים יהיה הרבה יותר מכובד אם ניתן כבוד אחד לשני ואנחנו כנותני שירות ניקח בחשבון שמי משתמש בבית הקברות זה אמנם הנפטרים שנקברים בו, אבל האנשים שהולכים שם חיים לבקר בבית הקברות או להשתתף בלוויית, הם אלה שיתנו את התחושה בהמשך – האם הפתרון הזה של קבורה תת קרקעית הוא טוב, נכון, נעים. ולכן ביצענו דברים מדהימים.

אורית: איך עושים דבר כזה? אתה יכול לתאר קצת מה עשיתם כדי שחווית המשתמש, המבקר בבית העלמין תהיה טובה?

חנניה: כפי שאמרתי, הטכנולוגיות שיש היום לא דומות בכלל לטכנולוגיות שהיו בימים שהתחלתי לעבוד בחברה קדישא. הנושא הזה של תכנון בתי קברות תת קרקעיים הוא נושא עם המון היבטים. נתחיל מהפרטים הכי אזוטריים של תקשורת. חס וחלילה קורה משהו בתוך המנהרה באמצע לוויה ואני צריך להזמין רופא או אמבולנס, אני צריך תקשורת. תקשורת במנהרות היא לא דבר פשוט. אני צריך דרכי גישה.

אורית: רגע, אז תגיד לנו, יש קליטה במנהרות?

חנניה: כמובן, שיש קליטה במנהרות. היום הטכנולוגיה היא מאוד, מאוד נוחה ונגישה. היום יש קליטה במנהרות. כמובן שאנחנו היינו צריכים לדאוג לדרכי גישה מאוד נוחות וכל דרכי הגישה כולל נגישות נכים בתוך המנהרות, הן דרכי הגישה הטובות והנוחות ביותר שיש. יש לנו גם מערכת מעליות כי בתוך המנהרות שהן מנהרות מאוד, מאוד גדולות. אולמות קבורה תת קרקעיים. בתוך המנהרות יש שלוש קומות של קבורה בתוך כל מנהרה.

אורית: בתוך המנהרה יש שלוש קומות?

חנניה: יש שלוש קומות בתוך המנהרה.

אורית: מה זה? מה הגובה של מנהרה כזאת?

חנניה: הגובה של מנהרה כזאת הוא 16 מ'.

אורית: שזה כמו בניין של 5 קומות בערך?

חנניה: כן נכון, בערך כמו בניין של 5 קומות. וכל האולמות הללו צריכים להיות מאווררים עם החלפת אוויר יותר מהמקובל כי חס וחלילה יכולים להיות מקרים, לא הרבה, אבל יכול לקרות, בינתיים לא קרה. של ריחות לא נעימים בתוך אותן מנהרות או כל מיני דברים בעייתיים שאני חייב להחליף את האוויר בצורה הכי מהירה שיש. ויש שם באמת מערכת אוורור מאוד, מאוד מיוחדת שיכולה להרגיש בעצמה הצטברות של גזים או מחסור בחמצן או כל מיני דברים שיכולים לקרות דרך אגב כתוצאה מאיזושהי שריפה או מאש שמתקלחת באיזשהו מקום. כל הדברים הללו היום מנוטרים ע"י מערכות אוטומטיות. כך שאם אין מישהו שנמצא בתוך המנהרה, אבל יש בעיה כלשהי במנהרה, אותן מערכות יודעות להפעיל את האוורור או מה שצריך. אם זה כיבוי אוטומטי אז כיבוי אוטומטי. מערכות מאוד מאוד משוכללות. ואת כל הדברים הללו צריך לדעת לתכנן מראש. אי אפשר ללכת שלב אחרי שלב ופתאום להחליט שבגלל שאין לי פתרון לאוורור, אני צריך לחשוב עכשיו על פתרון בדיעבד. היינו צריכים להיות מספיק חכמים ומספיק נבונים לדעת לבנות בצורה כזו שכל דבר לפי הסדר שלו יבוא על מקומו ובצורה כזו נקבל פרויקט מושלם.

אורית: איזה שיטות קבורה יש בתוך המנהרה?

חנניה: בתוך מנהרה יש שיטות קבורת שדה כי כל קומת הקרקע של המנהרה היא אותה שיטה שבה היו קוברים מאות שנים פה בארץ ישראל כי הקבר הוא בתוך האדמה, קבר רגיל. כמובן שהקברים בתוך האדמה הם קברים כפולים, הם מכפלות. אבל גם אותה מכפלה, כל הקבר כולו יושב בתוך האדמה ואנחנו קוראים לזה קברי שדה במכפלות. יש לנו שם גם כוכים בכמויות גדולות כי בדפנות של המנהרות יש כוכים שחצובים בסלע של ההר. ויש לנו חלק מהמנהרות שיש להן גם קומת ביניים מבטון במרכז המנהרה ומעל אותה קומת ביניים מבטון שזה כמו בניין בחוץ רק פה הוא יושב בתוך מערת קבורה. אותה קומת ביניים מכילה קברים כפולים, קברי מכפלה בדיוק כמו בבניינים בחוץ.

אורית: תספר קצת, איך חצבתם את הכוכים בקירות של המנהרות?

חנניה: החציבה של הכוכים בקירות המנהרות היא גם כן תהליך שהתפתח עם הזמן ברגע שלמדנו בדיוק מה קורה. התברר לנו שהסלע בירושלים הוא לא כ"כ פשוט ויש מקומות שהסלע הוא סלע גיר רך. ואז ברגע שאני חוצב חור בתוך ההר, החור פשוט קורס ולכן אין לי אפשרות, אלא אם כן אני אצפה בבטון את החור. ברגע שציפיתי בבטון את החור, הוא לא יהיה מקובל לקבורה הלכתית. ולכן הפתרון הזה של לצפות את הקידוח הזה עם משהו הוא לא נכון.

התחלנו לבנות את הקברים בצמוד לדופן המנהרה ע"י אלמנטים טרומיים ששמנו אחד מעל השני וע"י זה בנינו את הקברים. אבל באיזשהו שלב פנתה אלינו חברת "רולצור" ואמרה שהיא עשתה סקר בכל העולם והיא מצאה איזו חברה בפינלנד נדמה לי שמסוגלת לקדוח חורים בדיוק בגודל שאנחנו רוצים. 1.20 מ' אורך, קוטר 70. והמכונה עצמה ברגע שהיא מסיימת את קידוח החור, היא יודעת לזוז הלאה לחור הבא. כי בד"כ מדובר במכונות מאוד כבדות ועל מנת להזיז אותה לחור הבא, אני צריך להביא מנוף, להרים ולמקם. מכיוון שמדובר פה באלפי קברים כאלה שצריכים לחצוב בתוך הסלע, זה לא היה פתרון מעשי. אבל הם באו אלינו עם הצעה שקיימת מכונה כזו לפי דרישות שלהם ומכונה שיוצרת לזוז לבד ולמקם את עצמה בחור הבא ולקדוח בתוך סלע קשה, לא גיר, סלע גרניט קשה.

ניסינו את זה וראינו שזה עובד. אמנם לוקח זמן, אבל זה פתרון שהוא מצוין גם הלכתית וגם טכנית כי זה נותן תחושה שהמנהרה עוד יותר גדולה. כי לא הצמדתי לדופן המנהרות שום

דבר, אלא קדחתי בתוך המנהרות, בתוך הדפנות. ולאט לאט בנינו שני סוגים של כוכים. כוך שבנוי מאלמנטים טרומיים שנמצא באזור שבו הסלע לא מספיק חזק וקידוחים בסלע במקום שבו הסלע חזק ויכול להחזיק את עצמו.

אורית: אז היום בעצם כבר התחילו לקבור במנהרות?

חנניה: כן, אנחנו כבר קוברים שם למעלה משנה. יש כמות לא מעטה של נפטרים ולמעשה ברירת המחדל של אדם שלא קנה קבר בחייו ורוצה להיקבר בהר המנוחות והוא תושב ירושלים, הוא מקבל קבר בתוך המנהרות, אלא אם כן מדובר במשפחה של כוהנים כי במשפחה של כוהנים יש בעיה להיכנס לתוך מקום סגור שיש שם גם נפטרים. משפחות הכוהנים עדיין נקברות מחוץ למנהרות. שאר המשפחות נקברות בתוך המנהרות וברוך השם, עד היום הפידבק או התגובה שאנחנו מקבלים מהציבור, היא תגובה מאוד חיובית ואני חושב שבצדק אחרי כ"כ הרבה השקעה ומחשבה שעשינו.

אורית: אני זוכרת שהייתה התעניינות בעולם על המנהרות האלה. ספר על זה קצת.

חנניה: נכון שהייתה התעניינות בעולם. קיבלנו פרס מהחברות העולמיות של כרייה. יש להם ארגון עובדים או ארגון חברות של מנהרות לכרייה תת קרקעית. כל חברה מציגה כל שנה איזשהו פרויקט ייחודי לצורך קבלת פרס. החברה שעושה עבורנו את העבודה הציגה את בית הקברות התת קרקעי כמועמד לפרס ואמנם, בכנס לפני ארבע שנים שהתקיים בפריז, זכינו ביחד עם החברה שחוצבת את המנהרות במקום שני עולמי ברעיונות לניצול תת הקרקע.

אבל אז באותו כינוס קיבלנו גם פרסום עולמי באופציה הזו של קבורה תת קרקעית והחברה שמבצעת עבורנו את העבודה הוזמנה ע"י מדינות וערים שונות החל מהמזרח הרחוק אם זה בהונג קונג, עבור לאירופה במקומות מסוימים, כלה בארה"ב. המון אנשים, חברות וגופים התעניינו בשיטת הקבורה של מנהרות הקבורה.

אורית: אני ביקרתי במנהרות האלה ועברתי ביחד איתך את התהליך החל ממנהרה קטנטונת עד למערכת המנהרות שיש היום ואני רוצה לספר למאזינים שמעבר להיות המקום הזה בית עלמין, זה פשוט מונומנט מרשים ויש לי תחושה שיום אחד זה יהיה אתר תירות. בעיניי זה מקסים שסיימת את התפקיד שלך כשהשארית חותם כ"כ גדול על עולם הקבורה בישראל ועל מבנים אדריכליים בעולם. זה היה מרתק. ותודה רבה.

חנניה: תודה לך שהחזרת אותי כמה שנים אחורה והעמדת אותי על הרגליים נכון להיום. אני מרגיש שביצעתי שליחות ואני מקווה הלאה לבצע שליחות בתחומים נוספים.

< מוזיקה >